

**K VÝVOJI FARNÍ SPRÁVY PARDUBIC
V DOBĚ PŘEDHUSITSKÉ**

František ŠEBEK

Existující písemné prameny pro poznání nejstarších dějin Pardubic jsou natolik skromné a zároveň tolikrát zkoumané, že by se mohlo zdát, jakoby už nebylo možné vysledovat nic nového. Časem se ale objevují noví svědkové minulých dob v podobě archeologických nálezů a jiných hmotných památek, jejichž interpretace před nás staví nové otázky. To nás inspiruje, abychom znovu a znovu zkoumali notoricky známé útržky pramenů písemných a odhalovali nové poznatky. Výstižně to vyjádřil před téměř půlstoletím vynikající francouzský historik Marc Bloch, když konstatoval, že naše prameny jsou natolik sdělné, nakolik jsme schopni se jich tázat.¹⁾

Při trpělivém vyhledávání jednotlivých kamínků, z nichž postupně skládáme mozaiku, která by dokázala podat více či méně zřetelný obraz historických počátků Pardubic, hraje důležitou úlohu otázka, jak se zde vyvíjela organizace farní správy od jejích začátků do doby, než situaci změnila po husitské revoluci zejména doba vlády Pernštejnů a odkdy ji potom umožňují již víceméně spolehlivě sledovat dochované písemné památky. Při hledání odpovědi na takto formulovanou otázku se ovšem musíme spokojit jen s hrubým obrysem, z něhož poznáme, jak se měnila funkce a význam existujících kostelů ve zmíněném období na teritoriu Pardubic. I to ovšem představuje cenný výžitek pro další bádání o historii této lokality.

* * *

Nejstarší dochovaná písemná zmínka o existenci Pardubic je v listině papeže Bonifáce VIII. z 15. prosince 1295, kterou bere pod svou ochranu tehdejší kláštery křižovnického řádu cyriaků, přesněji: řád křižovníků s červeným srdcem (kající řád řeholních kanovníků), a z ní se také dovídáme o existenci cyriackého kláštera v Pardubicích s kostelem sv. Bartoloměje a o dvou jemu podřízených kostelích - sv. Jiljí rovněž v Pardubicích a sv. Václava na Chlumku (nepochybně to je kostel, který stojí na mikulovickém kopci jižně od Pardubic).²⁾ Kostel sv. Bartoloměje (dnešní děkanský kostel na nám. Republiky) byl, jak z této a jiných listin zřetelně vyplývá, kostelem klášterním. Vznik kláštera můžeme klást mezi rok 1256, kdy cyriakové přišli do Čech, a zmíněný rok 1295. Je pravděpodobné, že založení kláštera bude blíže datu 1256. Nasvědčuje tomu např. architektonický zlomek, nalezený při opravě kostela sv. Bartoloměje r.1912 a pocházející patrně z 50. až 60. let 13. stol.³⁾ Na váhu snad padá i to, že v roce 1295 se nám klášter jeví již jako instituce disponující vlastními kamennými budovami, nějakými pozemky a spravuje dva kostely v okolí.⁴⁾ Předpokládáme-li, že kostel sv. Bartoloměje vznikl ve stejné době jako klášter, snad můžeme k objasnění sledované otázky vztáhnout i objevený základ původní kostelní stavby v podobě apsidy, datovatelný předběžně nejspíše do 13. stol.⁵⁾ Pardubický klášter cyriaků založil v naznačené době neznámý nám vlastník Pardubic, který měl zřejmě blízko k panovnickému dvoru, asi krále Přemysla Otakara II., jenž uvedl cyriaky do Čech.⁶⁾

Druhý pardubický kostel, zmiňovaný v papežské listině z roku 1295, je dnešní kostel sv. Jiljí na návrší v jižní části katastru Pardubic, v části zvané Pardubičky.

Pardubičky tvořily s Pardubicemi původně jeden rozptýlený katastr, jedny Pardubice, jak spolehlivě dokládají písemné prameny a naznačují i nálezy archeologické. Někdy ve druhé polovině 13. stol. se tento poměrně velký rozptýlený katastr začal postupně měnit a do poloviny 14. stol. na něm vyrostly dvě samostatné sídlištní jednotky. Ta část Pardubic, která vyrůstala někde v prostoru u panského sídla, v okolí cyriackého kláštera u sv. Bartoloměje a nedaleko brodu přes Labe (za soutokem s Chrudímkou), se přeměnila mezi lety 1332 - 1340 na město. Druhá část Pardubic v okolí kostela sv. Jiljí přetrvala jako samostatná vesnice. Ostatní předpokládané části původně rozptýleného velkého katastru Pardubic během doby patrně zanikly. Ony dvě vzniklé samostatné části Pardubic bylo nutné odlišit i pojmenováním. Vesnickému sídlišti v okolí kostela sv. Jiljí, protože od roku 1332 patřilo pardubickým cyriakům, se časem začalo říkat Pardubice Mnichové. Když potom zase přešly do majetku světské vrchnosti, vžil se název Pardubice malé, Pardubičky. Pro tu část Pardubic, kde se konstituovalo město (přesněji: městečko), zůstal název Pardubice město, posléze prostě Pardubice.⁷⁾

Vraťme se ale zpět k otázce funkce obou kostelů vzpomínaných v papežské listině z roku 1295! Konstatovali jsme, že kostel sv. Bartoloměje byl klášterním. Z listiny také vyplývá, že další dva jmenované kostely - sv. Jiljí a kostel sv. Václava na Chlumku (dnes katastr Mikulovic) cyriakové spravovali. Jaký však měly tyto kostely charakter? Zajímat nás tu bude hlavně kostel sv. Jiljí.

Josef Sakař v monumentálních Dějinách Pardubic n. L. zastával s řadou jiných autorů názor, že klášterní kostel sv. Bartoloměje měl zároveň úlohu kostela farního a kostel sv. Jiljí v Pardubičkách byl k němu filiální.⁸⁾ Toto mínění se ale při podrobném zkoumání všech dostupných pramenů jeví jako nepřijatelné. Především si povšimněme, že kostel sv. Jiljí v Pardubičkách se výslovně uvádí v dochovaných pramenech jako farní ještě v roce 1512. Teprve roku 1512 tento kostel majitel panství Vilém z Pernštejna svým rozhodnutím převedl s příslušnými důchody jako filiální kostel k tehdy farnímu kostelu Zvěstování Panny Marie v Pardubicích⁹⁾ (o něm se zmíníme později).

Až do roku 1512 byl tedy kostel sv. Jiljí kostelem farním. Těžko si můžeme představit, že by někdo ve 14. nebo 15. století filiální kostel v Pardubičkách (kdyby takovým byl) povýšil na farní, aby tuto situaci zase onoho roku 1512 Vilém z Pernštejna změnil. Nebyly k tomu žádné důvody. Připomeňme si, že kolem roku 1340 se z této části původních velkých Pardubic stalo nevýznamné malé venkovské sídliště, zatímco druhá část (okolo kláštera a panského sídla) se přeměnila na městskou

aglomeraci. Představa, že by někdo v takovéto vesnici, jež ztratila na významu, povyšoval filiální kostel na farní bez nějakých vážných pohnutek, je absurdní. Středem zájmu se po roce 1340 stalo utvářející se městské sídliště. Situace v Pardubičkách byla prostě zakonzervována, určité změny si vyžádal konstituující se organismus nového města. Teprve, když po roce 1491 přistoupil Vilém z Pernštejna k zásadní a velkorysé přeměně Pardubic na reprezentativní rezidenční město předního šlechtického rodu a na centrum budovaného velkostatku, uzrál čas znovu uspořádat i církevní poměry nebývale se rozrostlého města. Rok 1512, kdy Vilém z Pernštejna zrušil faru v Pardubičkách a převedl její důchody k farnímu kostelu v Pardubicích, zapadal příhodně do řetězce ostatních právních aktů, jimiž krok za krokem utvářel podmínky pro rozvoj města a uskutečnění svých představ.

Jestliže byl kostel sv. Jiljí v Pardubičkách ještě na počátku 16. stol. farním, lze právem předpokládat, že tomu tak bylo i dříve, to jest již před husitskou revolucí, zřejmě již ve 13. stol. Nejde přitom jen o spekulaci, ale tvrzení o farní funkci kostela sv. Jiljí v Pardubičkách již v době předhusitské podporují i další indicie.

Jedním z atributů farních kostelů bylo právo pohřbu. Archeologický výzkum prokázal v blízkosti kostela sv. Jiljí existenci středověkého hřbitova nepochybně již ve 13. stol.¹⁰⁾ Nadto se kostel sv. Jiljí v Pardubičkách stal místem pohřbu pána panství a zakladatele města Arnošta z Hostýně, předka pánů z Pardubic. Arnošt zemřel v roce 1341 nebo 1342. Dochoval se tu jeho náhrobek.¹¹⁾ V souvislosti s námi zkoumanou otázkou si uvědomme, že Arnošt z Hostýně by se dal jistě těžko pohřbit v pouhém filiálním kostele ve vesnici za městem a ne ve farním kostele v jím založeném městě a v místě svého sídla, kdyby takovým kostelem byl býval klášterní kostel sv. Bartoloměje, zvláště, když podle Arnoštem vydané darovací listiny (1332) se měli cyriakové postarat pravidelnými bohoslužbami o spasení jeho duše. Jestliže se tedy setkáváme s pohřbem Arnošta z Hostýně právě v kostele v Pardubičkách, svědčí to dost výmluvně o tom, že v době jeho smrti byl pro Pardubice farním kostelem sv. Jiljí a že kostel sv. Bartoloměje sloužil výlučně potřebám kláštera. Dodejme snad ještě, že z kostela sv. Jiljí známe fragment dalšího náhrobku neznámého šlechtice, pocházející nejspíše ze 14. až první pol. 15. stol.¹²⁾

Vážíme-li všechna pro a proti, lze dospět k jedinému racionálnímu závěru: kostel sv. Jiljí byl nepochybně od svých počátků až do r. 1512 farním kostelem. Je třeba ale ještě vyložit, jaký měl tento kostel vztah ke klášteru. Lze jej vysvětlit bez obůjí tím, že cyriakům byla

svěřena správa této fary. Podobně tomu nepochybně bylo i v případě kostela v Mikulovicích, jenž byl rovněž farním.¹³⁾ Ostatně zaměření na podíl na církevní správě byl cyriakům jako řeholním kanovníkům vlastní.¹⁴⁾

Na otázku, kdy kostel sv. Jiljí vznikl, neznáme zatím odpověď. Patrocinium sv. Jiljí bývalo oblíbené od druhé pol. 12. stol. S tím se dobře srovnávají doklady o osídlení v okolí, datovatelné do 13. a možná i konce 12. stol.¹⁵⁾ Nic jistého z toho ale nelze odvodit. Zřejmé je to, že ve vytvářející se sídlištní struktuře Pardubic měl kostel sv. Jiljí v Pardubičkách nejpozději ve druhé pol. 13. stol. důležité postavení.

Nová situace nastala, když se na katastru Pardubic přesunulo těžiště významu do míst u soutoku Labe s Chrudimkou, k místu, kde vzniklo panské sídlo, byl založen klášter a posléze se tu v letech 1332 - 1340 konstituovalo město. Začal zde růst počet usedlostí a obyvatel. Pro obyvatele nového města a přichozí na trhy bylo nepohodlné a málo přitažlivé chodit do poněkud vzdálenějšího kostela v Pardubičkách a proto v Pardubicích vznikl nový kostel. Byl jím kostel Panny Marie na Komenského náměstí. Jeho počátek bývá v literatuře datován do doby před rok 1359,¹⁶⁾ ale zdá se, že jej můžeme posunout před rok 1350 (respektive 1349).

Takové tvrzení je založeno na interpretaci zmínky o pardubických kostelích v listinách z let 1349 - 1351, kterými se stanovily hranice nově vzniklého biskupství litomyšlského¹⁷⁾ (zal. 1344). První listina je z 3. XI. 1349, kterou pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic spolu s pražskou kapitulou předkládají mj. papeži žádost, aby potvrdil postoupení části hradeckého archidiokanátu litomyšlskému biskupství.¹⁸⁾ Listina obsahuje seznam klášterů a far, mezi nimiž se jmenují též Pardubice. Výčet jednotlivých míst postrádá patrně uspořádání, na některé evidentně existující kostely se zapomnělo, zkomožené názvy některých obcí jsou těžko identifikovatelné. Kostely jsou uvedeny jen podle názvu obce bez patrocinia (to platí také pro níže uvedené písemnosti). Je otázka, zda listina byla vůbec odeslána. Po různých průtazích sepsal 4. XII. 1350 obsáhlejší a definitivní návrh na vymezení hranic nové diecéze litomyšlský biskup a kapitula a zaslali jej ke schválení papeži.¹⁹⁾ V tomto novém seznamu se uvádějí nejen kláštery a kostely farní, ale i jejich kostely filiální. Přestože i v něm nalezneme chyby, soupis je systematictější - sestavován byl v pořadí po trase od jednoho kostela ke druhému (skutečné vymezení hranic). Konečně třetí listina byla pořízena 12. IV. 1351 a je to papežovo potvrzení dohody o postoupení jmenovaných kostelů nové-

mu biskupství v Litomyšli.²⁰⁾ Ta pokud jde o výčet lokalit pouze opakuje obsah listiny z r. 1350 s tím, že řada místních jmen má roztočivou transkripci podle toho, jak píšák píšící latinský text nerozuměl smyslu českých místních názvů a ještě více než jeho předchůdci je komolil. Pro naše pozorování je důležitý text listiny z r. 1350 s vědomím, že pojímá stav starší, minimálně jak jej nepřesně a neúplně zachycovala listina z r. 1349.

O čem tedy vypovídá onen zápis z roku 1350? Nejprve se v každém děkanátu vyjmenovaly kláštery. V Chrudimském děkanátu mezi nimi přirozeně nechyběli pardubičtí cyriakové. Následoval seznam farností. V Pardubicích je po klášteře uveden kostel farní a další filiální. Jestliže přijmeme výše zdůvodněné tvrzení, že kostel sv. Jiljí v Pardubicích - Pardubičkách byl farním, dospějeme k jedinému logickému závěru, že oním filiálním kostelem musel být kostel P. Marie ve městě a že roku 1350 (resp. 1349) již stál.²¹⁾ Analogických případů, že když v obvodu některého farního kostela bylo založeno nové město, zůstalo farní právo aspoň určitou dobu staršímu kostelu i mimo město, lze jmenovat celou řadu.²²⁾ V Pardubicích tedy nastala, jak vidno, obdobná situace.

Zajímavé na listině z r. 1350 je také samo místní označení, jež uvádí badatele do rozpaků. Příslušná část textu zní: "Nouaciutas Pordawicz ibidem cum filiali."²³⁾ Někteří (neznalí dobře místních poměrů) například hledali vedle Pardubic nějakou farní osadu Nové Město²⁴⁾ nebo v rozporu s existujícími reáliemi situovali mimo Pardubice onen filiální kostel.²⁵⁾ Pomineme-li tyto výklady, musíme upozornit na dvě věci. Jednak, že ještě r. 1350 přežívalo povědomí o původních jednotných Pardubicích, zahrnujících jak Pardubice město (nové), tak Pardubice Mnichové (Pardubičky). Odlišení dvou sídlištních jednotek vzniklých z původního celku i zřetelně odlišným jménem se vytvářelo postupně. Vedle toho je zarážející ještě v r. 1350 užití termínu "nové město", když městem se stala inkriminovaná část Pardubic někdy mezi rokem 1332 - 1340. Termín "Pardubice s městem novým" užil předtím r. 1340 ve své závěti Arnošt z Hostýně.²⁶⁾ Buď musíme věřit, že se skutečně jednalo o nějaký čas užívané místní pojmenování Nové město Pardubice (nebo Nové Pardubice - město), případně hledat vysvětlení jiné. Je možné si představit, že při neexistenci soustavného soupisu farností, vyhledávali zpracovatelé elaborátu potřebné údaje z různých k danému účelu soustavně neuspořádaných záznamů (vypracování konečné dohody trvalo čtyři roky). A tak se mohlo dostat do listiny z nějakého staršího textu povědomí o novém kostele v novém městě v Pardubicích. Tím lze vysvětlit, proč

v jedné a téže listině je jednou místní označení "nové město Pardubice" a jednou jen prosté Pardubice, i když se to týká v případě kláštera ve městě jedné a téže polohy. Potom bychom mohli ovšem evokovat i představu, že založení kostela P. Marie následovalo krátce po vzniku města. To se již ale ocitáme příliš daleko v říši pouhých dohadů. Za velmi pravděpodobný, až téměř jistý, lze mít jen zmíněný rok 1350 jako datum, před nímž byl mariánský kostel založen jako filiální k farnímu kostelu sv. Jiljí. Nesporný je dále fakt, že i tento kostel byl dán do správy pardubickým cyriakům.²⁷⁾

Vrchnost měla přirozenou snahu učinit nový kostel v novém městečku co nejpřitažlivější. Měl přilákat návštěvníky a vhodně podněcovat zbožnost a tím působit na nápravu mravnosti a ozdravení společnosti. Příkladem v takovém snažení šel pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic. Proto také společně se svými bratry založili při pardubickém mariánském kostele slavnostní zpívání mši k počtě P. Marie, která se měla sloužit denně časně ráno ("in aurora vel bene mane"). K tomuto podniku bylo třeba, aby páni z Pardubic cyriakům vyčlenili odpovídající příjmy ze svého majetku na úhradu nákladů a hmotnou zainteresovanost řádových bratří. Jak rozsáhlé bylo takové zaopatření a odkud plynuly k němu příjmy, se žel nedovíám.e. Nevíme ani, kdy k založení mariánské mše došlo. Určitě před rokem 1359, nejspíše ne dlouho předtím.²⁸⁾ Atraktivnost této mše a přitažlivost kostela pak mělo ještě zvýšit ustanovení vydané Arnoštem jako arcibiskupem pražským: všem příchozím, kteří budou přítomni této mše a kajícíně přistoupí ke zpovědi, měly být povoleny plnomocné odpustky na 100 dní.²⁹⁾ Tak rozsáhlou výsadou se nemohl pochlubit žádný kostel široko daleko!³⁰⁾ V zájmu ještě většího lesku a váhy svého nadání Arnošt požádal papeže o potvrzení příslušného privilegia. Ten takovou listinu vydal 7.V.1359.

Vzestup významu mariánského kostela v Pardubicích provázela i další změna. Z filiálního se stal samostatný farní kostel. Došlo k tomu mezi rokem 1351, kdy se v listině o vymezení hranic litomyšlského biskupství hovoří v Pardubicích ještě o filiálním kostele, a rokem 1359, kdy se v citované papežské listině hovoří o mariánském kostele výslovně jako o farním.³¹⁾ Původní farní obvod kostela sv. Jiljí se patrně nezměnil s tím, že se od něj oddělilo jen vlastní město Pardubice.³²⁾ Odtud a od nadace na mariánskou mši plynuly příjmy k faře u kostela P. Marie. Ostatně příjmy z obou far sloužily s ostatními, zde nejmenovanými příjmy, jako zdroj obživy cyriaků.

Zvýšení atraktivnosti mariánského kostela mělo přirozeně efekt i pro život v samotném městečku, které jinak nebylo příliš rozvinuté a zaměřeno na omezený místní trh nemohlo nijak konkurovat ani jiným okolním poddanským městům, natož se jakkoliv blížit některým městům královským. Co z Pardubic tehdy dělalo místo pro širší region významnější, byla existence dobře opevněného panského sídla ve strategicky důležité poloze, existence cyriackého kláštera a přitažlivost kostela P. Marie - nikoliv velikost, výstavnost nebo hospodářský význam samotných Pardubic. Jejich statut poddanského města byl jen příslibem do budoucnosti. Ten rozvinuli až Pernštejnové na přelomu 15. a 16. stol.

Obraz charakteru a změn v postavení jednotlivých kostelů v Pardubicích, který jsme se tu pokusili pracně z dochovaných útržků sestavit, snad přispěje k lepšímu pochopení nejstarší historie tohoto místa.

Poznámky:

1) M. Bloch, *Obrana historie aneb historik a jeho řemeslo*. Praha 1967, s.61 aj.

2) *Edice listiny viz E. Piekosiński, Kodeks dyplomatyczny malopolski (1178-1386). Monumenta mediaevalia et historia res gestas Poloniae illustrantia III.*, Kraków 1876, č.125, s.147-150. Viz též J. Emler, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dále jen RBM) II., Praha 1892, č.2751, s.1201. K výkladu listiny ve vztahu k Pardubicím a ke kostelu sv. Václava na Chlumku viz F. Šebek, *Kostel sv. Václava na Chlumku u Pardubic v listině z r.1295*, *Východočeský sborník historický 1*, Pardubice 1991, s.3-12. K historii cyriaků viz zejména Z. Hledíková, *Řád křižovníků s červeným srdcem ve středověku*, *Sborník prací východočeských archivů 5*, Zámrsk 1984, s. 209-235.

3) Zlomek je dnes zazděn ve stěně tzv. perňštejnského kanálu u sev. strany kostela, pod sakristií. Vyobr. viz F. Šebek a kol., *Dějiny Pardubic I.*, Pardubice 1990, s. 37.

4) Viz upozornění na vypovídací hodnotu pertinenční formule v citov. papežově listině z r.1295 u Z. Hledíkové, c.d., s.213.

5) F. Šebek, *První etapa výzkumu u presbytáře kostela sv. Bartoloměje v Pardubicích*, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové XII/1*, 1985, s.113-119.

6) J.V. Šimák, *Pronikání Němců do Čech kolonizací ve 13. a 14. stol.*, *České dějiny I/5*. Praha 1938, s.1247-1248 soudil, že zakladatelem kláštera byl šlechtický rod Žampachů, což často opakováno další literaturou (naposledy např. Z. Hledíková, c.d.,s.213). Tento názor nemá pevnější oporu v pramenech a vychází z dnes již překonaných představ o postupu kolonizace v tomto regionu. Hypoteticky nelze vyloučit ani Hynka z Dubé nebo jeho potomky (viz F. Šebek a kol., *Dějiny Pardubic I*, s.41 a pozn. 4, 6 a 7 na s.168).

7) Podrobněji viz F. Šebek a kol., *Dějiny Pardubic I*, s.36-40, 47-49 a zde citované doklady.

8) J.K. Rojek, *Biskupství litomyšlské*, PA 9, 1871-1873, s.742. Z. Nejedlý, *Dějiny Litomyšle a okolí I.*, Litomyšl 1903, s.107. J. Kurka, *Archidiokanáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecéze litomyšlské (místopis církevní do r.1421)*. Praha 1914, s.637. J. Sakař, *Dějiny Pardubic n.L.*, II. Pardubice 1926, s.2-3 a odtud další. Sakař se nechal nejvíce ovlivnit komentářem H. Jirečka k edici listiny z r.1350 ve věci vymezení hranic biskupství litomyšlského v *Codex iuris Bohemici*, II/3. Praha 1870-1892, s. 218.

9) AČ XVII., s.156-157.

10) P. Sommer, *Výsledky archeologického výzkumu v Pardubicích*, *Sředověká archeologie a studium počátků měst*. Praha 1977, s.113-117.

11) K datu úmrtí Arnošta z Hostýně a dochování náhrobku naposledy viz F. Šebek a kol., *Dějiny Pardubic I*, pozn.17 na s.171 (zde též další literatura).

12) Zlomek náhrobku dnes ve sbírce Východočeského muzea v Pardubicích. Datovat lze přibližně podle charakteru provedení, zvláště podle rozpoznatelné zobrazené rukojeti meče.

13) Dokládají to listiny na vymezení hranic biskupství litomyšlského (viz níže). K tomu též F. Šebek, *Kostel sv.Václava na Chlumku*, c.d.

14) Viz podrobněji Z. Hledíková, *Řád křižovníků*, c.d., s.215 - 216.

15) P. Sommer, *Výsledky archeologického výzkumu*, c.d., F. Šebek, *Nález moravského denáru z Pardubic*, *Numismatický sborník 11*, 1969 - 1970, s.180 - 181.

16) Nesporným dokladem je znění papežské listiny ze 7.V. 1359, již jsou povoleny odpustky účastníkům ranních mariánských mší tohoto kostela. Viz J.F. Novák (edit.), *Monumenta vaticana res gestas Bohemicas illustranta II.*, Praha 1907, č.921 a 923, s.366 - 367. (dále jen MVB). Patrocinium kostela původně znělo Blahoslavené P. Marie. Odkdy se užívá dnešní Zvěstování P. Marie se mi nepodařilo zatím zjistit.

17) Celkově vymezení hranic litomyšlského biskupství viz zejména Z. Nejdlý, c.d. s. 106 - 108 a J.K. Vyskočil, Arnošt z Pardubic a jeho doba. Praha 1947, s.141 - 144.

18) Orig. v zemském archivu v Brně, poslední edice RBM V/2, č.746, s.381 - 382 (edit. B. Rynešová a J. Spěváček).

19) Orig. v zemském archivu v Brně, edice V. Brandl, *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VIII.*, Brno 1873, č.52, s.26 - 27. Stejnou listinu vyhotovil pražský arcibiskup a kapitula, jejíž orig. je v Okresním archivu v Litomyšli.

20) MVB I, Praha 1903, č.1333, s.700 - 703 (edit. L. Klicman).

21) Většina badatelů (viz pozn. 8) vycházela z apriorní představy, že filiálním kostelem byl sv. Jiljí (vycházely tak ze situace, jak se vytvořila až po r. 1512), proto farním mohl být pro ně jedině kostel klášterní. Z toho se potom odvodilo, že mariánský kostel vznikl až později. Kdyby byl klášterní kostel zároveň farním, v malých a málo rozvinutých Pardubicích, by těžko kdokoliv zakládal o 200 metrů dál nový kostel. To se nestávalo ani v poměrně větších městech královských.

22) Například Malín a Kutná Hora, Nové a Staré Benátky, Nový a Starý Bydžov, Jaroměř a další. Viz J. Kurka, *Archidiokanáty na uv.m., též P. Bělina*, K předpokladům vzniku husitství ve vých. Čechách, SH 29, 1982, s. 71-72.

23) CDM VIII, č.52, s.26 - 27.

24) Např. E. Palacký, *Dějiny národu českého I.*, vyd. Praha 1939, s.616.

25) H. Jireček, *CJB II/3*, s.218 spojuje výraz "cum filiali" s následujícími jmény Tuněchody (po něm opakuje i J. Sakař c.d.). Jde o zjevný omyl, neboť Tuněchody byly nesporně v této době samostatným farním kostelem (dokládá to např. listina z r. 1349, jmenující jen kostely farní a mezi nimi i Tuněchody). J. Sakař se na cit. místě potom dopustil dalšího omylu, když v rozporu se zněním listiny uvedl, že k pardubickému farnímu kostelu (předpokládal, že to je kostel klášterní) příslušeli dva filiální kostely - Pardubičky a Tuněchody (J. Sakař, c.d.).

26) RBM IV., č.2067, s.806.

27) Vyplývá to z nedatovaného listu Arnošta z Pardubic, obsaženého ve formulářové sbírce jeho kanceláře, kterým dal právo udílet odpustky účastníkům ranních mariánských mší (F. Tadra, *Cancelaria Arnesti. Formelbuch des ersten Prager Arzbischofs Ernest von Pardubic*. Wien 1880, č.XI/11, s.485). V listině se výslovně hovoří o kostele Bl. P. Marie v Pardubicích jako o kostele patřícím cyriakům. V listině je však záhadná formulace, že klášter cyriaků je fundací pánů z Pardubic ("monasterium nostre fundacionis"), což neodpovídá skutečnosti. Lze buď uvažovat o volné licenci, která byla při úpravě textu pro formulářovou sbírku docela možná, nebo hledat vysvětlení jiné. Například, že donací Pardubiček Arnoštem z Hostyně r. 1332 se mohl rod pánů z Pardubic považovat za zakladatele (naposledy tak připouští např. Z. Hledíková, c.d., pozn.34 na s.226-227. K tomu však nutno dodat, že stejně významnou mohla být donace na mariánskou mši, viz příklad Kladska - zde násl. pozn.).

28) V papežově potvrzení práva udílet účastníkům mše odpustky ze 7. V. 1359 se píše: "missa b. virginis de novo per ipsum...fundata" (MVB II, č.921, s.366). Arnošt z Pardubic zároveň žádal o potvrzení práva udílet stejné odpustky na mariánskou mši, kterou spolu s bratry založili v r. 1351 v Kladsku. Na ni vysadili johanitskému klášteru příjem 8 kop grošů čes. z jejich vsi Lhota u Vysokého Mýta.

29) MVB II, č.921 a 923, s.366 - 367.

30) Viz stručný přehled J.K. Vyskočil, Arnošt z Pardubic a jeho doba, s.385 - 387.

31) Bez označení farního je připomínán mariánský kostel v nedatovaném listu Arnošta z Pardubic na odpustky účastníkům ranních mší (F. Tadra, *Cancelaria Arnesti*, č.XI/11, s.485). To ovšem nemusí být rozhodující, neboť se zde výslovně uvádí jen jeho příslušnost cyriakům.

32) Napovídá tomu, že ještě v 17. stol. se uvádí desátkový obvod tehdy již filiálního kostela sv. Jiljí v Pardubičkách a ten se až nápadně shoduje s hranicemi pardubického panství, jak je známe z roku 1340 s tím, že tam nepatří právě jen Pardubice, a navíc tam jsou jen nejbližší osady (Nemošice, Drozdice). Zdá se, že tu je relikv původního farního obvodu. Viz J. Sakař, c.d., pozn. 7 na s. 2 a prameny citované v pozn. 9 na s. 3.

ZUSAMMENFASSUNG

ZUR ENTWICKLUNG DER PFARRVERWALTUNG VON PARDUBICE IN DER ZEIT VOR DEN HUSSITENKRIEGEN

Aufgrund der eingehenden Analyse erhaltener schriftlicher Quellen und der gesamten Auswertung der Entwicklung der Besiedlungsstruktur von Pardubice ergänzt und korrigiert der Verfasser die bisherigen Erkenntnisse über die Funktion einzelner Kirchen zu Pardubice. Die schriftlichen Quellen belegen die Existenz der Kirchen St.-Batholomäus und St.-Aegidius in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Die St.-Bartholomäus-Kirche war eine Klosterkirche des Kreuzherrenordens der Cyriaken. Ihr Kloster wurde wahrscheinlich nach 1256 hier gegründet (die erste schriftliche Nachricht stammt aus 1295, die erhaltenen architektonischen Bruchstücke sind in die 50-er bis 60-er Jahre des 13. Jh. zu datieren, die entdeckten Grundlagen des Presbyters in der Kirche kann man momentan nicht genau datieren, aber höchstwahrscheinlich stammen sie aus dem 13. Jh., vielleicht aus der Zeit der Klostergründung). Die St.-Aegidius-Kirche war eine Pfarrkirche (die erste bekannte Nachricht über ihre Existenz stammt aus 1295). Die Pfarre war erst anfang des 16. Jahrhunderts erloschen, sie war von den Cyriaken des Pardubicer Klosters verwaltet. Der ursprünglich zerstreute Kataster der Stadt Pardubice wurde vor der Hälfte des 14. Jh. so umgestaltet, das zwei selbständige Gemeinden hier entstanden: die Siedlung in der Umgebung des Klosters und des Herrenhofes wandelte sich in eine Untertanenstadt um (zwischen den Jahren 1332-1340), ein Teil der Stadt Pardubice in der Nähe der St.-Aegidius-Kirche blieb als Dorfsiedlung, die im Unterschied zur Stadt Pardubice als Pardubice Mnichové bezeichnet wurde, später Pardubičky. Für die Bewohner der Stadtsiedlung entstand die neue Mariä-Himmelfahrt-Kirche. Der Meinung des Autors nach entstand sie vor 1350 und war am Anfang eine Zweigstelle zu der St.-Aegidius-Pfarrkirche in Pardubičky. Bis zu 1359 entwickelte sie sich zu einer selbständigen Pfarrkirche. Auch ihre Verwaltung übten die Cyriaken von Pardubice aus. Dadurch wurde die Entwicklung der Stadt Pardubice in der Zeit vor den Hussitenkriegen abgeschlossen.